

РЕЛІГІЙНІ ЗАСАДИ ТЕРОРИЗМУ

У статті зроблено спробу розглянути релігійні основи тероризму, які виводяться із наявності в релігії положень, що виправдовують насильницькі методи перетворення світу.

На рубежі XX і XXI століття в арабських країнах, як і в цілому світі, почастишало використання терористичних актів для досягнення політичних та інших цілей. Більшість аналітиків розглядають тероризм у контексті соціально-культурного розвитку Сходу в минулому і майбутньому, а також у прямому зв'язку з різними напрямками в ісламі. Але практично повсякчас тероризм визначається проблемою не одного лише ісламу. Між тим не може бути й мови про єдиний "ісламський менталітет"; немає і не може бути рівності між тим пізнанням в ісламі, яким володіють мусульманські духовні лідери і прості віруючі; немає і не може бути єдиної цілі у мусульман, втягнутих в сучасне світове ринкове господарство, і їх єдиновірців, які перебувають у світі традиційних устоїв на рівні родоплеменних і феодалних відносин [1: 11].

Більшістю мусульман, якщо вони не втягнуті в повсякденні турботи про хліб насущний і міркують про долю своєї країни і свого суспільства, поточні події сприймаються в більш широкій історичній перспективі, ніж основною масою західноєвропейців або американців.

У цьому розумінні ситуація для них виглядає вищою мірою трагічною. З їх точки зору, упродовж багатьох років ісламське суспільство було найвеличнішою цивілізацією землі, найрозвиненішою, наймогутнішою, найбільш творчою у всіх сферах людського життя. Мусульмани дали світу найвеличніші відкриття у сфері математики, фізики, медицини, географії, соціальних наук, філософії. Мусульманські армії, проповідники, торговці наступали звідусіль в Азії, Європі й Африці, приносячи свою вищу цивілізацію і вищу релігію "невірним варварам" або ж "людям Писання" – християнам, євреям, які "викривали" і "забули" учення своїх пророків [2: 2].

Іслам, безумовно, являв собою творчий початок перші три-чотири століття після хіджи, всмоктуючи елементи християнства, греко-римської античності, індійської цивілізації. За ці століття він перетворився не тільки в розвинену систему релігійних догматів, але й систему права, державності, етики, філософії, культури, мистецтва. І ось пройшло більше двохсот років, як ситуація докорінно змінилася. Замість того, щоб управляти світом, християнами і демонструвати високі досягнення в галузі науки, економіки, культури, ісламський світ опинився в залежності від християнських держав, які перевершують його у військовій справі, техніці, багатстві. В результаті народжується відчай від того, що, як уявляють мусульмани, відбувається порушення як природних, так і божественних законів. Незважаючи на формальне звільнення від колоніальної залежності, принизливе становище ісламського світу досягло найвищої точки сьогодні. Жодна з мусульманських країн не змогла вирватися вперед, наблизитися до Заходу, як це зробили країни, що належать до конфуціанської цивілізації з їх своєрідним менталітетом, психологією, організацією суспільства.

Прихильники традиційно-буквального тлумачення ісламу, як і раніше, з недовірою ставляться до інакомислячих співвітчизників – мусульман і немусульман, – вбачаючи в них загрозу власній "чистій вірі". Але одні лише традиціоналісти задовольняються ізоляцією від сучасного способу життя, практикуючи звичаї і традиції, які беруть початок від хіджи. Іншими словами, до того періоду життя Пророка Мухаммеда, коли, переселившись із Мекки в Медіну (622 р.), він сформулював принципи релігійного життя, а також повсякденного буття мусульманської общини. Інше угруповання становлять прибічники "войовничого ісламу", що присвоїли собі право виносити вердикт окремим людям, суспільствам і навіть державам, оцінюючи їх за власною шкалою "істинного правовір'я" і допускаючи насильство у відношенні до всіх, хто стає мішенню їх гніву. Діють під девізом джихаду (боротьба з агресією з боку неісламського світу, захист своєї віри, землі, честі), віддаючи перевагу боротьбі з "ближніми ворогами". "Ближніми ворогами" виступають правлячі кола країн з мусульманським населенням, яких звинувачують у тому, що їх правління не відповідає ісламським вимогам. Окремо стоять сепаратисти, які представляють собою мусульманську меншість у немусульманських країнах і бачать своєю ціллю створення власної "держави ісламу".

Коли ми хочемо осмислити ту чи іншу подію, явище, проблему, то перш за все намагаємося зрозуміти їх суть, глибинний зміст. Отже, завдання полягає в дослідженні мотиваційних та релігійних засад терористичної діяльності. Психологія (і філософія) терористичної діяльності має суттєву специфіку, іноді мало зрозумілу, якщо виходити із загальноприйнятих мотиваційних і поведінкових стандартів.

Західні дослідники розробили цілий ряд мотиваційних типологій тероризму, виділяючи два їх основних типи, – особистісні і політико-ідеологічні мотивації. Особистісні мотиви звернення до тероризму, в свою чергу, можна поділити на три види: емоційні, невротично-психопатологічні і корисні (держави, організації або особи, що спонсорують терористичну діяльність). Неодноразово виникали дискусії з приводу того, чи можна вважати психопатологічні відхилення основним збудливим стимулом тероризму. Ряд дослідників заперечують таке припущення. Крім того, відомий дослідник тероризму Н. Лівінгстоун вважає, що психопатологія достатньо рідкісна річ серед політичних терористів [3: 48]. Значно більшу вагу в цій сфері мають невротичні комплекси. Серед терористів частіше зустрічаються люди емоційно нестійкі, невдахи, що намагаються змусити говорити про себе, які мріють про славу, лідерство і т.д. Для молодих людей, яких більшість серед терористів, така діяльність може стати привабливою завдяки можливості самоствердитися, відчути власну значущість, подолати відчуження.

Збудливим стимулом тероризму може стати той самий мотив, який зумовлює ріст не мотиваційних злочинів – стремління самоствердитися. "Насилля, революційний акт, стрілянина, – пише французький дослідник Р. Соле, – має для деяких терористів самостверджуючу цінність" [4: 179].

Багато дослідників вважають, що важливим мотивом звернення до тероризму є потреба "приналежності до групи", яка стає сильним механізмом духовної, ціннісної, поведінкової стереотипізації. На думку Д. Поуста, для індивідів, що страждають дефіцитом самоповаги і з недостатньо розвиненою особистістю, злиття з групою має фундаментальне значення. Груповий етос стає для них системою нормативних стандартів і цінностей. Порівняльні соціальні дослідження показали, що сильна потреба в приналежності до групи є загальною рисою терористів у всьому світі [5: 246].

Ідейні мотиви можуть бути соціально-політичними, національно-сепаратистськими і релігійними. Мотиваційна основа націоналістичного тероризму значно сильніша за соціально політичну, оскільки пов'язана з кровною спорідненістю і сімейними традиціями. Ще "потужнішою" виявляється мотиваційна основа, коли націоналістичні мотиви переплітаються з релігійним фундаменталізмом, який призводить до особливого фанатизму [6: 8]. У наведених в журналі "Тероризм" результатах опитування 26-ти шийтських терористів всі опитувані виявили готовність скоїти самогубчі терористичні акти [7: 238-240]. У релігійного фанатика, готового скоїти самогубчий терористичний акт, виявляється те, що можна умовно назвати "екстремістською свідомістю". Виявляється загальна мотиваційна домінанта, що характеризує "екстремістську свідомість". Це уявлення про володіння вищою, істинною вірою, унікальним рецептом "спасіння" свого народу, всього людства.

Необхідним елементом мотиваційної системи є крайня нетерпимість до інакомислячих, а також до всяких сумнівів, що переростають у поняття, що нормальна, повноцінна людина просто не може бачити речі в іншому світі, ніж той, який відкривається завдяки володінню абсолютною істиною. Але, оскільки практиці виключення інакомислячих виявляється неможливим, виникає другий важливий компонент екстремістської мотиваційної системи – ідея звернення інакомислячих до єдиної істинної віри. Це можна здійснити двома шляхами – шляхом мирної пропагандистської або місіонерської діяльності або за допомогою всіх можливих, у тому числі і насильницьких, методів. Другий шлях веде до тероризму.

Войовничість і активність ісламських екстремістів – показник того, що в їх очах світ знаходиться на критично важливому історичному перехресті: мусульмани або збережуть свою релігійну і національну ідентичність, або в умовах глобалізації втратять її під тиском Заходу. Але одночасно екстремісти, зокрема їх лідери, відчувають себе ніби творцями, яких веде Бог. Протиріччя ситуації полягає в тому, що, незважаючи на явний неуспіх економічного, технічного, матеріального розвитку, іслам переживає в наші дні період експансії і розширює сферу свого впливу у всьому світі. За чисельністю своїх прибічників іслам – релігія, яка найшвидше зростає в наші дні.

З деяким сумом слід визнати, що тероризм є побічна дія вільного демократичного суспільства, норми якого не влаштовують з різних причин багатьох, і мала частина з цих "багатьох" вважає, що свої мети вони можуть (або зобов'язані) досягти за допомогою терору. Носієм релігійного терору виступає релігійна меншість. Часто їх "революційний тероризм" має теологічне забарвлення, а "невірні", що належать до інших релігій, вважаються майже іншим антропологічним видом, нібито не людьми. Особливим типом релігійного тероризму є тероризм неортодоксальних релігій, сект. У них антропологічний дуалізм може доходити до крайніх формулювань: члени секти, зокрема, ототожнюються з "обраними". Виправданість насильства в цьому випадку стає в очах сектантів нормою [8: 19]. Деякі мотиваційно-ціннісні ідейні орієнтації сучасного екстремізму, що були вище розглянуті, дають можливість виявити його глибоко конфліктогенну природу. Якими б мотивами не керувались екстремісти і терористи, їх основна ціль – дестабілізація соціально- або етнополітичного становища, створення максимально конфліктних ситуацій. Тільки такі ситуації, згідно з їх політичною філософією, можуть призвести до зміни світу, до реалізації їх месіанських проєктів, до здійснення їх "високої" мети. Таким чином, у сучасному світі майбутнє залежить від можливості попередження і цивілізованого вирішення соціальних, політичних, етнічних і релігійних конфліктів.

Християнський погляд на людину (як будь-якої із світових релігій) полягає в тому, що людина є істотою, яка дотримується правил. Правило, чи інакше норма (за якою стоїть певна цінність), спрямовує її спосіб поведінки, обмежує вибір можливих дій. Між тим від часу Просвітництва в західному світі поступово утверджується та стає популярним підхід, згідно з яким наголос на свободі (правах людини) не урівноважується таким же наголосом на її відповідальності – на важливості тих цінностей, якими людина має керуватись у своїй поведінці. Фактично ідеологією західного суспільства ХХ ст. стала фрагментизована споживацька ідеологія. Тим було підважено дуже важливий складник західної цивілізації, що його містить у собі християнство. Цей складник втратив свою фактичну силу: реклама та індустрія розваг (хліба та видовищ!) зайняла місце поваги до засадничих духовних цінностей.

Мусульмани, як правило, вважають свою релігію правильнішою, але визнають, що й християнський шлях приводить до Всевишнього. Загострення наших розбіжностей, обговорення явно неприйнятних взаємних догматів, полеміка можуть заподіяти тільки шкоду. Це не потрібно ані мусульманам, ані нам. Так говорить Коран: "Аллах – наш Господь і ваш Господь: нам – наші діяння, вам – ваші діяння. Нема доводів між нами й вами: Аллах збере нас, і до Нього – повернення!" (сура 42, "Рада, аят 14/15). І в Біблії сказано: "Язык лагідний – дерево життя, а лукавство – заламання на душі" (Приповіст. 15, 4). Нам важливо й справді необхідно не мудрувати про тонкощі вчень, а виявити основи для взаєморозуміння й спільних добрих справ. Питання про те, який саме шлях приводить до Вічності Божої, розв'язується тільки там, за межами земного існування, однак тут, на землі, у тимчасовому бутті, співпраця між Християнством та Ісламом виявляється не просто можливою, але життєво

необхідною. І, як це не парадоксально звучить, саме яскрава несумісність наших віровчень, практична нереальність взаємних місій є єдиною з головних передумов такої співпраці. Перелік земних моральних чеснот, до яких закликають віруючих, у Християнстві та Ісламі майже однаковий. Християнство називають релігією любові, Іслам – релігією справедливості. Сутнісна відмінність наших світоглядів – у визначенні того, яка з цих двох великих якостей має переважити при служінні людини Богу. Але в земному житті – справедливості немає про що сперечатися з любов'ю [9: 164].

"Якщо можливо, будьте в мирі з усіма людьми", – заповідає Євангеліє. "Хто помирить й уладнає, милість тому від Аллаха; бо Аллах любить справедливих", – проголошує Коран.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Барковская Е. Исламский терроризм // Азия и Африка сегодня: Научный и общественно-политический журнал. – 2003. – №8. – С. 11.
2. Васильев А. Исламский экстремизм // Азия и Африка сегодня: Научный и общественно-политический журнал. – 2003. – №5. – С. 2.
3. Living stone N. The War against Terrorasm. Lexington (Mass) 1982. p. 48
4. Sole R. Le defi terroristc. P. 1978 p. 179.
5. Terrorism. 1990. Vol.3 #3 p. 246.
6. Чурков Б.Г. Мотивационные и идейные основы современного терроризма // Власть и политика. – 2001. – № 2. – С. 8.
7. Terrorism. 1990. Vol.13 #3 p. 238-240.
8. Лебедев В. Террор – массовое безумие или вечный поиск "Золотого века"? – 1997. – С. 19.
9. Владимир (Ікім) Архієпископ Ташкентський і Середньоазіатський. Принципи християнсько-ісламського діалогу // Все-світ. – 2001. – № 2. – С. 164.

Матеріал надійшов до редакції 25.10.2004 р.

Лютко О.М. Религиозные основы терроризма.

В статье сделана попытка рассмотреть религиозные основы терроризма, которые выводятся с наличия в религии положений, оправдывающих насильственные методы преобразования мира.

Lutko O.M. The Religious Premises of Terrorism

The article attempts to analyze the religious basis of terrorism which results from the religious principles that justify the application of military methods of changing the world.